

398 (477)

С 87

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

доцент СТРЮК Л. Б., доцент ЯЛОВИЙ Ф. З.

НАРОДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ
ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ, ЗАПИСАНИХ
НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

Кривий Ріг

1992 р.

398(47163)(075)

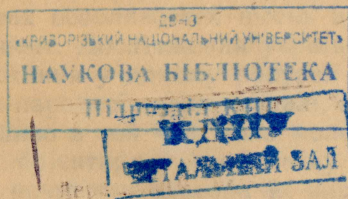
С87

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

доцент СТРЮК Л. Б., доцент ЯЛОВИЙ Ф. З.

НАРОДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ
ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ, ЗАПИСАНИХ
НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

6/4
11034555

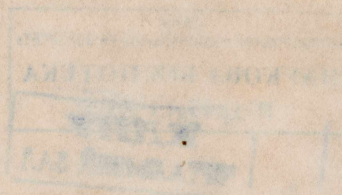
Кривий Ріг

1992 р.

Посібник «Народознавчі аспекти українських народних пісень про кохання, записаних на Дніпропетровщині» для вчителів-словесників та студентів факультету української філології. Автори доцент Стрюк Л. Б., доцент Яловий Ф. З. — Кривий Ріг, 1992, 25 стор.

За загальною редакцією професора Любара О. О.

Затверджено на засіданні
ради КДПІ. Протокол № 10
від 26 червня 1992 р.

Кривий Ріг
1992 р.

1992/10/10

Лірика кохання своїм походженням сягає у глибину століть, бо кохання в усі часи було рушійною силою найкращих людських поривань. Багато людська свідомість і образне мислення попрацювали над тим, щоб знайти відповідники для вираження психологічного стану закоханої людини, зміни настроїв і відчуттів, трепетного чекання побачень, тяжких переживань через перешкоди, що часто вставали на шляху до єдності двох закоханих сердець. Людина уважно придивлялась до оточуючої природи, напружено вдивлялась у себе і за допомогою мовних засобів, художньої уяви та фантазії, а також «перебираючи струни свого серця», свій настрій, свої емоції, запліднені думкою, виливала у надзвичайної краси і віртуозності мелодії.

Кохання — особливий стан душі, який одного разу був властивий кожній людині, тому пісні кохання близькі і зрозумілі всім, це поетична розмова з своїм серцем, яке жде щастя. Це стан, коли особливо виразно перед людиною постає навколишній світ, світ природи, світ людських стосунків. Людина з давніх давен олюднювала природу, переносила на природні явища свої настрої і переживання, тому вивчення образної системи пісень про кохання має неабияке значення для спостереження за особливостями формування і становлення образного мислення людини, її художнього сприйняття і відображення всього того, що її хвилює на шляху до щастя кохати і бути коханою, бо це в народі вважалося запорукою щасливого подружнього життя. У зв'язку з цим дослідження не тільки образної системи пісень про кохання, а й тематично-сюжетних особливостей пісень цієї групи має значний народознавчий аспект. Дослідження українських народних ліричних пісень про кохання у даному ракурсі дасть цінний матеріал з народознавства: народної етики, моралі, педагогіки та естетики. Це особливо важливо в той час, коли молоді людину, що шукає себе, свої ідеали, орієнтири у особистому житті, відповідники своїм настроям і почуттям, способи їх вираження, книжкові полиці ваблять різнокольоровістю еротико-порнографічних видань, що зводять світ інтимних почуттів і статевих стосунків до біологічних інстинктів, звертаючи увагу на подразники сексуальних відчуттів, не дбаючи про духовний комфорт, який дає справжнє ко-

хання, що відвідує людину з високим культурним та почуттєвим рівнем.

Відомо, що вік писемності найдавніших культур сягає 5—6 тис. років. Історія ж усної народної культури, народної творчості має далеко за 50—60-тисячний вік. Протягом багатьох тисячоліть кожний народ створював свою культуру, передаючи її здобутки наступним поколінням у формах, що піддавалися запам'ятовуванню¹. І сьогодні не можна вважати себе освіченою людиною, не осягнувши значення найбільшого скарбу, створеного народом впродовж тисячоліть, — його усної історії, філософії, його надій і сподівань, виспіваних, вистражданих всіма поколіннями. Пісня протягом віків невідступно супроводжує життя народу, тому в ній найповніше розкривається національна сутність народу, його характер, духовний світ і безсмертний творчий геній. Пісенна поезія України принесла до весвітнього мистецтва самотність ліричного настрою, художні образи, філософські судження, поетичні форми, ритмічні засоби і багатство мелодій.

На думку О. Потебні, пісня така ж давня, як і мова, є продуктом колективної праці, витвором багатьох поколінь. З мови й пісні розвивається першоелемент духовної культури, на їх основі зростає національна література, музика, філософське сприйняття світу. Тому цивілізований народ оберігає рідну мову й пісню². Іноземці давно визнавали за слов'янами схильність до поезії, музики й співу, підкреслюючи це як природну рису їхнього характеру. Мандрівники в своїх нотатках відзначають, що слов'яни (руси) опоетизовують природу, навіть приносять їй жертви. Костянтин Вагрянородний (X століття) розповідає, що на острові Георгія (Хортиця) був святий дуб, «якому руси приносили дари». У літописних записах є свідчення, що слов'яни обожнювали оточуючий світ, олюднювали його. То ж не дивно, що у найдавніших слов'янських і українських піснях таке велике місце посідає опоетизована природа³.

У своїй дисертації «Про народну поезію слов'янських племен» Й. Бодянский писав: «Пісня — щоденник малоросіянина, до якого він заносить усе, що думає, відчуває, робить. ...Описи у них, так би мовити, побіжні, епізодичні, при всьому дивовижно зладжені з природою. У них, звичайно, найрізкіші, характеристичні риси предмета схоплюються і більшою частиною використовуються лише для найточнішого, найсильнішого вираження душевних

¹ Проект програми та методичні рекомендації факультативних курсів середньої загальноосвітньої школи. — К.: Радянська школа, 1991, с. 43.

² Див.: Потебня А. А. Эстетика и поэтика. — М., 1976.

³ Див.: Греков Б. Д. Київська Русь. — К., 1953. — С. 373.

почуттів, які лавиною б'ють із глибини серця і які ні на мить не холонуть від багатослів'я чи довжини періоду; навпаки, всюди порив пристрасті, стислість, твердість, лаконізм вислову, простодушність, природність, особлива ніжність і сила почуттів. Взагалі належить сказати, що ці образи, уподібнення і т. д. у піснях південно-російських відзначаються всією природністю, невимушеністю, самобутністю, природною витонченістю і різною точністю¹.

Пісенна творчість українського народу багата й різноманітна. Жоден із фольклорних жанрів не може порівнятися з піснею широтою охоплення життєвих явищ, відображення народного світосприймання, народної моралі, педагогіки, етики та естетики народу України. У пісні органічно поєднано напругу думки і настрою, виражену у слові й мелодії. Мелодія підвищує емоційну впливовість пісні на людину. Без народної пісні, що формує і розвиває голосові здібності, емоційну рухливість людини, закладає драматичні основи душі, а найголовніше дає почуття належності до рідного народу, його духовних скарбів, без цієї пісні немає не те що митця, а й просто людини. Рівень пісенної культури народу нерідко є вірним і яскравим показником його загального духовного розвитку².

На думку більшості дослідників, пісні найкраще пристосовані для вияву поетичних здібностей народу, його вміння художньо мислити і засобами образного узагальнення передавати ставлення до дійсності³. Своїм походженням і сутністю пісня є мистецтвом загальнонародним, вона — один з найпопулярніших жанрів народної поетичної творчості, який краще за інші жанри розкриває духовне обличчя простого народу — його гуманність, патріотизм, високі моральні ідеали, миролюбність, обдарованість, здатність на глибокі інтимні почуття, що в свою чергу робить ці твори значним внеском у національну культуру.» ...Якщо для світу

¹ Український фольклор / Критичні матеріали. — К.: Вища школа, 1978. — С. 241.

² Див.: Нудьга Г. А. Українська пісня в світі. — К.: Музична Україна, 1989. — С. 6—16, 485—505.

³ Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. — К., 1966; Лей О. Народна лірика кохання // Пісні кохання. — К.: Дніпро, 1986, с. 5—20; Лей О. Поетика української народної пісні. — К., 1978; Колесса Ф. Фольклористичні праці. — К., 1970; Мишанич С. В. Пісенна культура радянського села. — К., 1977; Нудьга Г. А. Слово і пісня. — К., 1985; Правдюк О. Пісенний літопис народу // Розвіттай, наш край. — К.: Музична Україна, 1987; Рильський М. Фольклористичні праці. // Рильський М. Т. Збір творів: У 20-ти т. — К., 1987. — Т. 16, с. 7—179; Франко І. Студії над українськими піснями // Франко І. Я. Збір творів: У 50-ти т. — К., 1984. Т. 42; Т. 43; Шумада Н. С. Сучасна пісенність слов'янських народів. — К., 1981. та ін.

українська пісня є дивиною мистецтва, то для нас вона не тільки естетична категорія, а й хліб і пам'ять, джерело життя, основа національної свідомості»⁴.

До найкращих традиційних побутових пісень українського народу належать пісні про кохання. В них всебічно відтворена справжня любов, якій притаманне взаємне почуття, а також спільність думок і прагнень. У цих піснях «...звучать інтимні струни людського серця, відгомони розбуджених любов'ю переживань — від хвилюючої радості до глибокого душевного страждання. ...У цій поезії віддзеркалилася побутова й соціальна атмосфера життя народу, відбилосся розуміння честі, вірності й справедливості у взаєминах молоді, її стосунків з батьками... Глибоко поетичне відображення в любовній ліриці загально-людського почуття забезпечує їй довговічність і неперобутню свіжість»⁵.

За своєю художністю, проникненням в глибину людської душі, задушевністю, мелодійністю пісні про кохання сягають вершин світової поезії. Саме тому нашу увагу привернули пісні про кохання, що побутують на Дніпропетровщині, які своєю тематичною і образною гамою органічно вплітаються у загальнонаціональну скарбницю народного мелосу. У ліриці кохання, що записана на Дніпропетровщині протягом 1982—1992 років і зберігається у архіві літературно-краєзнавчої та фольклорно-етнографічної лабораторії при музеї Криворізького педінституту, можна умовно виділити такі тематичні групи пісень:

1. Пісні про зустрічі та освідчення закоханих.
2. Пісні про вірне взаємне кохання між парубком і дівчиною.
3. Пісні про нерозділене кохання.
4. Пісні про сумніви закоханих і вивіряння своїх обранців.
5. Пісні про перешкоди на шляху закоханих.
6. Пісні про зрадливе кохання.
7. Пісні про знеславлення дівчини, втрату дівочої честі.
8. Пісні про розлуку з коханим та втрату коханого.
9. Пісні про заручини і майбутню спільну долю.
10. Пісні про розгульне життя парубків чи дівчат.

Розглянемо художні особливості кожної з названих вище тематичних груп українських народних пісень про кохання.

⁴ Павличко Д. Джерело життя. // Нудьга Г. А. Українська пісня в світі. / Дослідження. — К.: Музична Україна, 1989. — С. 5.

⁵ Дей О. Народна лірика кохання. // Пісні про кохання. — К.: Дніпро, 1985. — С. 5.

ПІСНІ ПРО ЗУСТРІЧІ ТА ОСВІДЧЕННЯ ЗАКОХАНИХ

Лірика кохання — це колоритна життєво правдива поетична панорама молодості. В ній через яскраві поетичні образи подається художня модель стосунків між парубком і дівчиною. Подаються різні ситуації зустрічей, різні варіанти освідчень. У пісні «Летить галка через балку» оспівано сум дівчини, яка не зустріла своєї долі. В пісні називаються всі можливі місця зустрічі парубка і дівчини:

«Не пускає її мати вранці до криниці,

Ні жито жать, ні льону брать, ні на вечорниці...»

Про зустріч парубка з дівчиною в ліричній, задумливій формі розповідається у пісні «Ой у полі криниченька», в якій називається місце зустрічі, імена парубка і дівчини, висловлюється ніжне ставлення парубка до дівчини, його закоханість, бо у звертанні він називає дівчину «серце моє»:

«Ой у полі криниченька, там холодна водиченька.

Ой там Роман воли пасе, Катерина воду несе.

Роман воли покидає, Катерину переймає.

— Катерино, серце моє, в тебе личко рум'янеє...»

Ця пісня надзвичайно популярна на Дніпропетровщині так само, як і пісня «Несе Галя воду», у якій теж дівчина і парубок зустрічаються поблизу криниці, називаються найхарактерніші для степової України імена Галя, Іванко. Ніжне ставлення до дівчини, упадання за нею передається поетичним порівнянням «як барвінок в'ється», закоханість парубка передається словами «ти ж така хороша, дай хоч подивиться». Співзвучна з цими піснями пісня «Ой ти, дівчино, червона калино», що є своєрідним поетичним освідченням парубка у своїх почуттях:

«Ой ти, дівчино, червона калино,

Як мені на тебе дивитися мило!

Як йдеш, дівчино, ізрання по воду,

Не надивлюся я на твою вроду.»

Темі зустрічі і розмові дівчини з парубком присвячена популярна в наш час пісня «Ой у полі два дубки», у якій сцена знайомства подається у дещо жартівливій формі. Між героями не виникло ще справжнє почуття, тому кожен повідомляє про себе у гумористичній формі: «я донька мамчина, цілуватись навчена», «я у батька один син, погуляв би хоч би з ким». Ця мовна ситуація створює комічний ефект.

Серед цілого ряду пісень з парубочьким зізнанням є пісні, у яких дівчина розповідає про свою симпатію до парубка, про своє

ніжне почуття кохання. Ось як у пісні «Ой стелися, барвіночку» дівчина говорить про свого обранця:

«Хазяйський син — син хороший, а вдовичин кращий,
Гулять іде — земля гуде, як той місяць ясний».

У дівочій уяві парубок порівнюється з місяцем, бо з давніх давен небесні світила, небесний вогонь був неперевершеним символом краси і довершеності, тому і вдовин син поміж дівчатами бачиться дівчині як «ясен місяць поміж зірочками». У пісні «Дівчинонько-чарівниченько» оспівано дівоче кохання, прагнення дівчини повсякчас бути разом з милим, її мрія намалювати милого «на кінці стола», «на піддашечку», «на кухличку», «на рушничку», «на стіні отій, що лягать спати мені молодій» для того, щоб дивитися, «як на сокола», «як на пташечку», щоб щомиті мати змогу милуватися своїм обранцем.

Щирість і задушевність цих ліричних пісень створюють не тільки відповідний настрій, але й вчать культурі міжстатевих стосунків, стають своєрідною поетичною моделлю спілкування між парубком і дівчиною. Крім того, у народних піснях про кохання програмуються різноманітні життєві ситуації, тому з певністю можна сказати, що кожен у пісенній скарбниці рідного народу може знайти свою пісню-розраду, пісню-порадницю, пісню-супутницю. Серед великої кількості пісень про зустрічі та освідчення слід було б згадати і такі пісні: «Ой я маю чорні брови», «Ой за гаєм, гаєм», «Кучерява Катерина», «Дівчинонька по гриби ходила», «Дівка в сінях стояла», «Глибока криниця глибоко копана», «Ой не цвіти буйним цвітом», «Ой чий то кінь стоїть», «Ой устану ранесенько», «Туман ярмом котиться», «Ой у полі криниця безодня» та багато інших, емоційний діапазон яких надзвичайно широкий. Лексичний склад цих пісень теж заслуговує на увагу. Він надзвичайно насичений пестливими словами: криниченька, водиченька, дівчинонька, чарівниченька, личко, біленьке, рум'яньке, дивненький, ясененький, зірочки, пташечка, рушничок та ін. Велике емоційно-оціночне значення у піснях цієї групи мають не тільки пестливі слова, а й поетичні звертання та порівняння: Катерино, серце моє; дівчино, червона калина; козаچه — собою, милий, голубе, барвіночку; коханий, ...як той місяць ясний, ...дивилася б, як на сокола, як на пташечку; кохана, ...як яблучко, як вишенька, як зіронька, як сонечко ясне, як в лузі калина, я за нею, як за зорею та цілий ряд інших поетичних засобів, що яскравіше окреслюють почуття закоханих і їх ставлення один до одного.

ПІСНІ ПРО ВІРНЕ ВЗАЄМНЕ КОХАННЯ МІЖ ПАРУБКОМ І ДІВЧИНОЮ

Українські народні пісні цієї групи надзвичайно зворушливо оспівують ніжні стосунки між парубком і дівчиною, їх взаємне надзвичайно трепетне ставлення один до одного. Однією з найвідоміших пісень цієї групи, що популярна на Дніпропетровщині, є пісня «Ніч яка місячна», у якій оспівано чарівні хвилини побачення:

«Сядем у купочці тут під калиною і над панами я пан.
Глянь, моя рибонько, срібною хвилею

стелиться полем туман.

...Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько,

Тепло — ні вітру, ні хмар...

Я пригорну тебе до свого серденька,

А воно палке, як жар».

Пісня передає момент гармонійної спорідненості краси природи і краси людських почуттів, сила кохання у пісні передається однією тільки фразою «я пригорну тебе до свого серденька, а воно палке, як жар», про взаємність почуттів закоханих теж говориться не багатослівно «сядем у купочці тут під калиною і над панами я пан». Людина з сивої давнини розглядала себе як частку природи, що її оточує, тому природа в народній ліриці займає неабияке місце, вона своєрідно відтіняє психологічний стан людини, її настрій, почуття. Буря, негода у природі — неспокій, хвилювання, гіркі переживання в душі людини, затишся у природі, спокій, погідний вечір, ніч, день чи ранок — душевний спокій людини, щастя взаємного кохання. Ця пісня показує, що закохана людина може надзвичайно поетично сприймати навколишній світ: «срібною хвилею стелиться полем туман», «небо глибоке засіяне зорями, що то за божа краса! Перлами ясними попід тополями грає краплиста роса».

Своєрідною пісню-серенадою є українська народна пісня «Вечір надворі, ніч наступає»:

«Вечір надворі, ніч наступає,

Вийди, дівчино, серце бажає!

Зірочки ясні небо покрили,

Вийди, дівчино, серденько миле!»

Ця пісня, крім того, що оспівує палкі почуття юнака, ще й у надзвичайно поетичній формі малює портрет дівчини, яку «серце бажає»: карі очі, личко біле, чудове, чорні брови, коса довга, стан тонкий — ось образ красуні, змальований уявою юнака, ось народне розуміння дівочої краси. У пісні «Вийди, дівчино, вийди,

дівчино» теж змальовано портрет дівчини: «Нехай же я подивлюся на ті бровенята, на те біле личко, на ті чорні очі». До пісень, які оспівують взаємне кохання належать пісні «Місяць на небі», «Сонце низенько», «Чорнії брови, карії очі», «Якби мені не тиночки», «Ой при лужку, при лужку», «Із вечора раннього аж до ранку» та багато інших, що побутують на Дніпропетровщині.

Чимало пісень про взаємне кохання оспівують готовність закоханих іти на будь-які випробування аби тільки бути разом, не розлучатися ніколи. Так у пісні «Козак од'їжджає» дівчина висловлює готовність їсти «сухарі з водою, аби, серце, з тобою на Україні далекій», а спати «в степу під вербою, аби, серце, з тобою...». Кохання у народній ліриці постає як найбільша цінність, взаємність у коханні ставиться над усе. Надзвичайно виразно ця думка висловлена у пісні «Дівчино кохана, здорова була»:

«Не треба мені злата, я й сам придбаю,

А треба дівчини, що я кохаю.

Ходімо до церкви, зв'яжемо руки,

Хай нас покинуть сердечні муки».

Саме тому, що кохання було найбільшою цінністю у житті, цілий ряд українських народних ліричних пісень про нещасливе кохання сповнений драматизму, болю, розпачу.

ПІСНІ ПРО НЕРОЗДІЛЕНЕ КОХАННЯ

Українські народні ліричні пісні з надзвичайною задушевністю оспівують почуття кохання, вогник якого спалахнув одного разу і все життя зігріває душу людини. Тому пісні, у яких розповідається про нерозділене кохання сповнені глибокого суму. Підтвердженням цьому може бути популярна на Дніпропетровщині пісня «Цвіте терен»:

«Цвіте терен, цвіте терен, а цвіт опадає,

Хто з любов'ю не знається, той горя не знає».

А все горе героїні цієї пісні у тому, що «поїхав десь миленький іншої шукати». Пісня починається паралелізмом, у якому надзвичайно поетично тонко використано образ терну, як символу тяжких випробувань, що випадають на долю людини. Але в цій пісні образ тернового цвіту, що облітає, яскраво, образно передає швидкоплинність кохання і марність дівочих мрій та переживань.

Сповнена суму і невтішного тихого докору пісня «Ой на гору козак воду носить», записана у Царичанському районі від Сало Марфи Никифорівни, варіанти цієї пісні трапляються і на Криворіжжі:

«Козаченьку, ти сухотонько моя,

Кажуть люди, що не буду я твоя!»

Кажуть люди, сама бачу,

Не раз, не два на день плачу:

Я ж думала, що ти будеш мій!»

У цій групі пісень є пісня, яка характерна для півдня України, бо в ній спостерігається своєрідне злиття двох побутуючих поряд пісенних фольклорів: українського і російського. Особливо яскраво це проявилось у пісні, яка виконується на мелодію російської народної пісні «Вот кто-то с горочки спустился». Ця пісня відома нам під назвами «Мені шістнадцятий минуло», записана у м. Кривому Розі від уроженки с. Веселі Терни Ліщук Катерини Михайлівни, та «Як я садила айстри білі», записана у с. Радселі від Коровкіної Ганни Кирилівни. У цій пісні є слова, сповнені суму, що охопив ліричну героїню через те, що парубок, якого вона кохає, не розділяє її почуттів:

«Як ти проходив повіз хату, я задивилась на твоїй стан,

Стояла я і все дивилась, поки вечірній впав туман».

Привертає увагу те, що в піснях цієї групи немає і тіні зневаги до того, хто не схотів чи не зміг розділити кохання, в усіх піснях домінують лагідні, пестливі слова: козаченька за рученьку, до серденька пригортала, козаченьку, ти сухотенько моя та інші. До цієї групи можна віднести також ті пісні, у яких співається про кохання дівчини до одруженого чоловіка, в них передається драматизм ситуації, у яку потрапляє молода дівчина:

«Козак має жінку, ще й діточок двоє,

А моє серденько крається надвоє.

Крається надвоє, на дві половини,

Козак сподобався молодій дівчині...»

Однак не всі пісні цієї групи мають сумовито-тужливий емоційний темпоритм. Особливо це стосується пісень, у яких розповідь ведеться від імені того, хто не розділяє кохання. Ці пісні мають веселий, жартівливий емоційний темпоритм. Яскравим прикладом може бути популярна на Дніпропетровщині пісня «Ти до мене не ходи»:

«Ти до мене, ти до мене не ходи кудий, коротенький,

Бо до мене, бо до мене ходить хлопець,

високий, чорненький...».

До цієї групи пісень можна віднести пісні «Хлопці кучеряві, не ходіть до нас», «Я красива зроду», «А хто бачив, а хто чув», «Ой гиля-гиля, гусоньки, на став», «Мав я раз дівчиноньку чепурненьку» та багато інших, значна частина яких записана від самодіяльних гуртків Широківського району Дніпропетровської області, натхненниками і організаторами яких є Кухта О. П. та Друшлаг М. Г. — працівники районного будинку культури.

ПІСНІ ПРО СУМНІВИ ЗАКОХАНИХ І ВИВІРЯННЯ СВОЇХ ОБРАНЦІВ

Пісні цієї групи дуже пристрасні, задушевні, бо в них йдеться завжди про вивіряння найсокровеннішого, що може з'єднати, або роз'єднати закоханих назавжди. Значна частина цих пісень містять у собі запитання: «Ой скажи, ой скажи, серце-дівчино, а що в тебе на мислі («Ой у полі вітер віє»); «Чи ти мене любиш, чи з мене смієшся, до другої ходиш та й не признаєшся?» («Ой коли б той вечір»); «Скажи мені щирю правду, чи будеш ти моя?» («Помеже поля росла тополя»).

Чимало пісень цієї групи, записаних нами, мають форму діалогу:

«Скажи, скажи, дівча, правду,
Як не скажеш — другу знайду!

Як не знайду я другої —

Піду в море утоплюся,

Або в камінь розіб'юся!»

«Скажу, скажу щирю правду:

Вірно люблю, ще й кохаю...»

(«Зашуміла ліщинонька»).

Пісні цієї групи цілком природно відтворюють життєві ситуації, у які потрапляють молоді люди на шляху поєднання своїх доль. Яскравим прикладом з'ясування стосунків між закоханими подається у пісні «Тече річка невеличка», що звучить у всіх куточках Дніпропетровщини. В ній, як і в багатьох інших ліричних піснях, подається характерне для сходу й півдня України місце зустрічі — вишневий садочок біля річки. Це одне тільки зауваження малює в уяві мальовничий куточок, де зустрілися двоє. Знову ж таки, як і пісні вже згаданих тематичних груп, ця пісня насичена пестливими словами. Крім того, дівчинонька у пісні порівнюється козаком з рідною матір'ю, що свідчить про шанобливе ставлення до дівчини, про щирість його почуттів, але дівчина не розділяє його почуттів, вона кохає іншого, і у пісні подається сварка козака з дівчиною. Але слід звернути увагу, що сваряться вони у надзвичайно делікатній формі, не ображаючи один одного, не нав'язуючи своїх почуттів, а прокльони їх звучать як певні поетичні сентенції: «Бодай же ти, дівчинонько, тоді заміж вийшла, як у млині на камені пшениченька зійшла!», «Бодай же ти, козаченьку, тоді оженився, як у лісі при дорозі сухий дуб розвився!». Аналогічна ситуація сварки козака з дівчиною подається у пісні «Лугом іду, коня веду», що популярна на Дніпропетровщині. Слід зазначити, що вирішення будь-якої суперечки у народ-

них піснях вирішується, в більшості випадків, на користь дівчини. Прикладом можуть бути вище згадані пісні, у яких є такі рядки: «Ой у млині на камені пшениченька зійшла... Ще молода дівчинонька, а вже заміж вийшла...», «Ой у лісі при дорозі сухий дуб розвився... Козак старий, літа пройшли, а ще не женився», «А дівчина здогадалась все поле зорала, дощик бризнув — рута зійшла, дівка заміж вийшла, а млин меле, а млин меле, а кукіль не родить, старий козак, як собака, нежонатий ходить».

Серед великої кількості пісень, що належать до цієї тематичної групи, є пісні, у яких відобразились анімістичні вірування людей, олюднення ними природи, звертання і розмова з деревами, квітами, травами, річками, вітрами, сонцем, зіроньками, місяцем. Яскравою у цьому плані є пісня «Ой не світи, місяченьку», що популярна на Дніпропетровщині:

«Ой не світи, місяченьку, не світи нікому,
Тільки світи миленькому, як іде додому!
Свіги йому ранесенько та й розганяй хмари,
А як же він іншу має, то й зайди за хмари.
Світив місяць, світив місяць та й зайшов за тини,
А я, бідна, гірко плачу — зрадив мене милий...».

У пісні нічого не говориться про те, чи зраджена дівчина, чи ні, передається тільки драматичне її передчуття, її сумніви у вірності коханого, у ширості його почуттів. З цією піснею співзвучна пісня на слова Степана Руданського «Повій, вітре, на Вкраїну», що стала народною і дуже популярна на Дніпропетровщині.

ПІСНІ ПРО ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ЗАКОХАНИХ

Чимало є в українській народній ліриці пісень про перешкоди, які встають на шляху закоханих, пісень, у яких співається про горе молодих, які не можуть побратися, не можуть любитися через певні життєві обставини. Рядки цих пісень надзвичайно сумні, вони сповнені гніву на «злих ворогів» та розлучників, у ролі яких виступають найчастіше рідні нареченого, сусіди-заздрісники, або соціальні перешкоди. Ось як про це співається у вже згаданій пісні «Лугом іду, коня веду»:

«Ой якби ж ти, дівчинонько, була багатенька,
Взяв би тебе за рученьку й повів до батенька».

Глибокого суму сповнена популярна на Дніпропетровщині пісня «По садочку ходжу», у якій парубок висловлює своє горювання, що «через свою неньку, через рідні сестри не можу додому дівчину привести». Нерідко у піснях цієї групи розлука з коханим розглядається як фізичне знищення закоханих. У пісні «Ой зійди,

зійди, ясен місяць» на заваді закоханих стають і «вражі люди» і мати дівчини:

«Ох, і рада б я та виходити і з тобою говорити,
Так судять-гудять вражії люди, хочять же нас розлучити.
Ой не бий, мати, і не лай, мати, та не роби каліченьки,
Зав'яжи очі темної ночі та веди до річеньки...».

Своєрідним продовженням цієї пісні є українська народна пісня «Хусточка ж моя», у якій передається драматично розмова дівчини з вишитою хусткою. В цій пісні використано етнографічний елемент весільного обряду — вишита хустка, над якою тужить молода дівчина. Драматизує ситуацію те, що ті слова, які б мала дівчина сказати про себе — безщасна, безталанна, вона адресує вишитій, вигантуваній весільній хустці, яку вона приготувала своєму коханому, а її змушують пов'язати цією хусткою нелюба. А от у одній з поширених на Дніпропетровщині пісень «Ой у полі озеречко» співається про те, що дівчина примиряється з тим, що її віддали за нелюба, пориває стосунки з милим серцю козаком, бо цього вимагає народна мораль. Вона говорить йому:

«Ти, козаче, молоденький,
В тебе коник вороненький:
Сідлай коня та їдь з двора,
Бо ти не мій, а я не твоя».

Та у більшості ліричних пісень цієї групи закохані не змиряються з вимушеною розлукою, вони борються за своє щастя. Дівчина у пісні «Ой дівчино, шумить гай» на пропозицію «кого любиши забувай» з гідністю відповідає: «Нехай шумить, ще й гуде, кого люблю мій буде». У пісні «Ой не шуми, луже, зелений байраче» козак висловлює впевненість у тому, що він зможе подолати всі перешкоди на шляху до коханої:

«Сусіди близькії — вороги тяжкії;

Не дають ходити, дівчину любити.

Я ж буду ходити і буду любити,

Ще й до себе візьму — буду з нею жити!»

Своєрідний прокльон і застереження всім ворогам-розлучникам звучить у пісні «Гаю, гаю, зелен розмаю»:

«Ббдай же вони щастя не знали!

Сусіди близькії, вороги тяжкії,

Пийте, гуляйте, як самі знайте!..

Де двоє ходять, не розлучайте!».

У цій групі пісень можна спостерігати різні художні засоби: психологічні паралелізми — «Ой не шуми, луже, зелений байраче, не плач, не журися, молодий козаче»; порівняння — «слізеньки течуть з очей карих, як ті річеньки»; пестливі слова — дівчинонько, козаченько, батенько, рученька, хусточка, слізеньки, оченьки,

любовонька та ін.; експресивно насичені оціночні епітети — «вражії люди», «немилий нелюб», «хусточка безшасная, безталанная», «сусіди близькії — вороги тяжкії»; численні словесні та синтаксичні повтори та ін.

ПІСНІ ПРО ЗРАДЛИВЕ КОХАННЯ

В українській народній ліриці є чимало пісень про те, що дівчина виступає своєрідною берегинєю свого кохання, надзвичайно трепетно ставиться до свого обранця, остерігається зради:

«Ой вирву я, вирву кленовий листочок,
Прикрию, пристелю милого слідочок.
Щоб вітер не звіяв, роса не припала,
Щоб мого милого інша не кохала».

(«Ой вийду я, вийду»).

У популярній пісні «Розирягайте, хлопці, коні» співається про дівчину, яка надзвичайно болісно реагує не те що на саму зраду, а навіть на можливість її, бо в народі говорять, що серце навпіл не ділиться, тому любити двох не можна. Адже, коли любиш, готовий серце віддати своєму обранцю. Народні пісні оспівували завжди сильні пристрасті, а народна мораль не допускала легковажності у коханні, засуджувала залицання до двох одразу. У згаданій пісні є такі рядки:

«Знаю, знаю, дівчинонько, чим я тебе розгнівив:
Що я вчора ізвечора із другою говорив».

У пісні «Ой ти, дівчино зарученая» невірного, нещирого коханого дівчина називає присягопорушником, вона дорікає йому, оплакує свою гірку долю за нелюбом і всім дівчатам наказує невірних не кохати:

«Нещира була присяга твоя,
Тепер не мій ти, а я не твоя!
Буду казати світу цілому,
Щоб він не вірив ніде й нікому».

На адресу зрадників нерідко в українських народних ліричних піснях звучать грікі докори і навіть прокльони, як-от у пісні «Ой боже, боже, яка я вродилась»:

«Щоб ти женився щомісяця, щогоду.
Щоб ти женився — в селі дівок не стало б,
Щоб над тобою сонечко не світало!».

Але є також у народній ліриці пісні, у яких розповідається про те, що дівчина не може примиритися із зрадою свого коханого і жорстко помщається. Однією з таких пісень є відома українська народна пісня «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», яка

нібито була складена у XVII столітті легендарною народною поетесою Марусею Чурай, але ця пісня співається й досі по всій Україні, зокрема й на Дніпропетровщині. В ній є такі рядки:

«А в суботу рано мати дочку біла:

«Ой нащо ж ти, доню Гриця отруїла?»

«Ой мамо, мамо, Гриць жалю не має,
Нащо ж Гриць, мамо, разом двох кохає!

Нехай же не буде ні тій, ні мені,

Нехай достається Гриць сирій землі».

Для цієї групи народних пісень теж характерні поетичні звертання: дівчинонько, козаче, соколе, мамо, доню та ін.; експресивно насичені оціночні епітети: милий, нещира, невірний та ін.; народні мовно-стилістичні звороти: кого любила, той за дверима, кого не знала — мужем назвала. Мова цих пісень більш різка, менше в ній пестливих слів, вона більш драматизована порівняно з вище названими групами народних пісень. Тексти пісень насичені повторами словесними, синтаксичними, фразовими та ін., що створюють сумовито-драматичний емоційний темпоритм, сприяють більш виразній передачі психологічного стану ліричного героя чи героїні. Але слід зазначити, що в центрі уваги постає частіше дівоча драма, зрада засуджується з точки зору народної моралі, як аномальне явище, а симпатії, співчуття завжди на боці скривдженого, бо й співаються ці пісні від імені того, кому завдали кривди, кого зрадили.

ПІСНІ ПРО ЗНЕСЛАВЛЕННЯ ДІВЧИНИ, ВТРАТУ ДІВОЧОЇ ЧЕСТІ

Народна мораль завжди стояла на сторожі дівочої честі, ніщо в народній поезії не овівалося такою поетичністю і ніжністю, як дівоча цнотливість, сором'язливість. Мати завжди повчала дочку, як себе поводити з парубками. Залицання на людях, пізні гуляння засуджувалися народною мораллю. За пізні побачення мати карала свою дочку: «Била мене мати березовим прутом, щоби я не стояла з молодим рекрутом», або «Била мене мати з ночі за Іванкові карі очі», або «Мати дочки не пускала в сад вишневий погулять» та ін. Але не зважаючи на суворі вимоги народної моралі і покарання батьків, молодий парубок і дівчина нишком кохалися, і у народних піснях це теж знайшло відображення: «Ішов козак потайком до дівчини серденько вечерком», «Нехай лають, нехай і б'ють, хоч мають забити, а я тому та й не винна, що я й полюбила», «На двері воду лила, на пальцях ходила, щоб мати не почувла та й мене не сварила». Але як співається у пісні «не

всі ті вінчаються, що любляться та стрічаються», «любилися, кохалися — обоє хороші, а тепер розійшлися, як срібнії гроші, любилися, кохалися, як зерно в горісі, а тепер розійшлися, як туман по лісі», «половина садів родить, половина розвивається, одна пара ізвінчається, десять розпрощається». Народні пісні нерідко вказували на легковажність парубків, а дівчат застерігали, закликали берегти дівочу цноту:

«У парубка така віра, як на воді піна,
У дівчини така цнота — вартіша від злата».

(«Висока верба, висока верба...»)

Символом втрати дівочої честі за народним повір'ям є розплетена коса. У пісні «Ой у вишневому саду», що відома в усіх куточках Дніпропетровщини, мати звертається до доньки: «Чому розплетена коса, а на очах бринить сльоза?!». У пісні ж «Ой при лужку, при лужку» є такі слова:

«Ой горе ж тому лебеду самому,
А що поросло біле пір'я на йому.
Ой то ж не пір'я, то дівоча краса,
Ой чого в дівки не заплетена коса?».

За народним повір'ям дівчина, яка під час дівування не вберегла честі, не мала права зносити весільного вінка, що був символом дівочої цнотливості, дівочої честі. Тому так розпачливо звучать слова з пісні «Ой ти, місяцю»:

«Ти в саду гуляв, а я твого коня пасла.
Ой пасла, пасла, з вечора до півночі.
Упала роса на мої чорні очі.
Не так на очі, як на русую косу.
Серце-козаче, я віночка не зношу».

У цій групі пісень парубок, або звинувачує дівчину в її легковажності та у недостойній поведінці, як у пісні «Ой ти місяцю»: «Як ти хотіла віночок доносити, не треба було мед-горілочку пити, а ти пила мед з гіркою горілкою, а тепер плачеш, що ти вже не дівкою», або парубок-спокуслик насміхається над дівчиною, яка йому довірилася, повірила у щирість його мови, як у пісні «На вгороді коло броду», записана у Кривому Розі від Шишко Надії Артемівни:

«На вгороді коло броду верба похилилась.
Зажурилась чорноброва, тяжко зажурилась.
Плаче, плаче та ридає, як рибонька б'ється...
А над нею, молодую, поганець сміється».

Знеславлені дівчата часто стають покритками, і це теж знайшло відображення у цілому ряді пісень, записаних на Дніпропетровщині

«Перекажіть дівчиноньці, що за мною плаче,

Нехай вона та й не плаче, бо я не журюся,

Нехай вона заміж іде, а я оженюся!»

«Бодай тебе та женила лихая година.

Ізв'язала мені руки малая дитина!».

Крім того, у ряді пісень співається про те, що позашлюбна дитина не зазнає щастя в житті, бо не бачила цього щастя його мати-покритка. З тугою й сумом співається про це у поширеній на Дніпропетровщині пісні «Ой у лузі та ще й при березі»:

«Ой у лузі та ще й при березі червона калина...

Породила молода дівчина хорошого сина.

Есна його та й положила в зеленій діброві,

Та не дала тому козакові ні щастя, ні долі».

Як бачимо, пісням цієї групи властива певна інакомовність, що зумовлюється народними звичаями, повір'ями та народною мораллю. Для поезики пісень цієї групи властиві сумовито-тужливий емоційний темпоритм, що найкраще виражає печаль дівчини чи жінки за змарнованими молодими літами, що вже ніколи не вернуться. Характерними для цих пісень є слова, що вказують на психологічний стан ліричної героїні: «зажурилася чорноброва, плаче, ридає, як рибонька б'ється, журиться та ін. Для кращого відтворення настрою ліричного персонажу в піснях часто вживаються паралелізми: «На вгороді коло броду верба похилилась, зажурилась чорноброва, тяжко зажурилась».

ПІСНІ ПРО РОЗЛУКУ З КОХАНИМ ТА ВТРАТУ КОХАНОГО

Винятково емоційною напругою пройняті пісні про розлуку з коханим, вони сповнені відчаєм вимушеної розлуки через певні життєві обставини та невтішним горем та журбою за милим, що загинув. У піснях цієї групи основна увага звернена не стільки на зображення події, скільки на переживання, внутрішнє сприйняття її ліричним персонажем. Ось, наприклад, у пісні «В кінці греблі шумлять верби», що дуже популярна на Дніпропетровщині розповідається про сум дівчини, коханий якої «поїхав за Дунай»: «Ждала, ждала козаченька та й плакати стала». Співзвучна з нею теж популярна пісня «Іхав козак за Дунай», у якій козак втішає дівчину, що за ним тужить:

«Білих ручок не ламай,

Ясних очей не стирай,

Мене з війни зі славою

К собі дожидай!».

В цілому ряді пісень, зокрема «А ще сонце не заходило», «Засвіт встали козаченьки», «Ой гай, мати, ой гай, мати» та ін. дів-

чині, яка проводить коханого, висловлюється співчуття, її у піснях називають нещасною, «ні дівчина, ні вдова», говориться, що вона виплакала ясні очі, журиться журливо, марно пропала та ін. За народним повір'ям людина може мати лише одну пару, всюю «половину», з якою буде щира любов, непорушна вірність і взаємна довіра. І ось молоді люди пскохали один одного, але в силу обставин не побралися, а тепер навіки розлучаються, тому таким невтішним сумом проїняті ці пісні і найпопулярніша з них «Віють вітри, віють буйні»:

«Трачу літа в лютім горі і кінця не бачу,

Тільки тоді і полегша, як нишком поплачу.

Не допоможуть сльози горю, серцю легше буде,

Хто щасливим був часочок, повік не забуде.

Полетіла б я до тебе, та крилець не маю,

Щоб побачив, як без тебе з горя висихаю.

До кого ж я пригорнуся, і хто пригубить,

Коли тепер нема того, який мене любить?..».

Ще більшої туги і невтішності сповнені пісні про загибель козака. Це такі пісні, як «Ой лугом іду, голосок веду», «Помер козак, помер молод», «Ой вишенька, черешенька», «Ані їсти, ані пити», «Іхав козак на війноньку», «Козаченьку, куди йдеш», «Ой у саду на вишенці» та ін. У центрі цих пісень образ дівчини, що рученьки ломить і оплакує свого коханого. Лейтмотив цих пісень можна висловити рядками з популярної й нині на Дніпропетровщині української народної пісні «Така її доля»:

«Чи винна голубка, що голуба любить?

Чи винен той голуб, що сокіл убив?

Сумує, воркує, білим світом нудить,

Літає, шукає, дума — заблудив».

Зразок самовідданості у коханні, довічна вірність своєму обранцю подається у надзвичайно поширених на Дніпропетровщині у різних варіантах пісні «Ой там на горі, ой там на крутій». В цій пісні образи закоханих подаються як образи-символи:

«Ой там на горі, ой там на крутій,

Ой там воркувала пара голубів».

Ця пісня і про кохання і про перешкоди закоханих («де взявся стрілець, голуба вбив, голубку забрав»), і про втрату коханого сум розлуки («голубка не їсть, голубка не п'є, все на ту гору плакати йде»), але в центрі пісні все ж таки непереможна вірність собі і своєму єдиному коханому:

«Я вже ходила, та вже вибирала,

Немає такого, що я вже втерляла.

І не так він гуде, як до мене іде,

І не так він воркоче, як істоньки хоче...».

Саме такий погляд на кохання впроваджувався народною мораллю, і він не міг не знайти відображення у цілому ряді народних пісень.

ПІСНІ ПРО ЗАРУЧИНИ ТА МАЙБУТНЮ СПІЛЬНУ ДОЛЮ

Одвічним є прагнення людини до щастя, до щастя подружнього життя. Пора юності швидкоплинна, тому кожна молода дівчина і кожен парубок мріяли завершити своє дівування чи парубкування одруженням з своїм єдиним коханим обранцем, бо щирість взаємних почуттів на Україні вважалась запорукою щасливого сімейного життя. Момент вирішення своєї майбутньої долі, момент вибору собі подружжя надзвичайно опоетизовувався у народній ліриці. З давніх давен це асоціювалося з подоланням певних перешкод, із здатністю піти на якісь випробування заради своєї коханої дівчини і цим самим заслужити її саму, її любов і шану. Ось як про це співається у відомій українській народній пісні «Ой летіла горлиця через сад».

«Ой летіла горлиця через сад, через сад, гей!

Розпустила пір'ячко на весь сад, гей, на весь сад!

Ой хто ж тебе пір'ячко ізбере, ізбере, гей!

Отой мене, молодую, забере, гей забере!».

Співзвучною з нею є популярна на Дніпропетровщині пісня «За туманом нічого не видно»:

«Там дівчина воду набирала

Та й втопила золоте відерце —

Заболіло в дівчиноньки серце.

«А хто ж тебе відерце дістане,

Той зо мною на рушничок стане».

У народній ліриці є пісні, у яких оспівується змова двох закоханих, що з'єднують свої долі поза батьківською волею. Яскравою у цьому плані є пісня «У садочку місяць сходив»:

«Коли любиш ти, дівчино, покидай матір свою.

Та й підемо вдвох з тобою в чужу далеку сторону».

Нерідко у піснях цієї групи оспівується переживання дівчини, яку батьки хотять віддати за нелюба, драматизмом і тугою пройняті рядки пісень «Тече річка невеличка», «Чого ж вода каламутна», «Терен, мати, коло хати», «Зелений барвіночку», «Зелений дубе, зелений дубе», «Ой до броду та й по воду мати не пускає», «Пожену я сиві воли», «А приїхав козаченько з поля» та багатьох інших. Обряд заручин дівчини з нелюбом показано у пісні «Шумлять верби в кінці греблі»:

«Не я його полюбила, полюбила мати,

Тільки мені повеліла та й рушнички дати.

Один дала, другий дала, на третьому стала,
А четвертим коротеньким рученьки зв'язала».

Одвічна мрія закоханих бути у парі і жити незалежно від батьків, мати свою хату, щоб ніхто не міг дорікати їм, впливати на їх стосунки. Цей життєвий момент прекрасно відтворено у пісні «Ой дівчино, шумить гай», що залюбки співається по всій Дніпропетровщині:

«Підем, серце, в чужую, поки свою збудую, збудую...»
Постав хату з лободи, а в чужую не веди, не веди.
Чужа хата така, як свекруха лихая, лихая.
Як не лає, так бурчить, а все ж вона не мовчить,
не мовчить».

У пісні «Ой у полі криниченька на чотири зводи» відображено зговор дівчини з парубком щодо сватання:

«Дівчинонько, моя утко, чи сватати хутко?»
«Козаченьку-барвіночку, хоч і в неділочку».
«Дівчинонько, повна роже, в неділю негоже,
Як дождемо до осені, то й бог нам поможе».

В ряді українських народних пісень провідними є мотиви сватання. Ось як у пісні «У сусіда хата біла» подається звертання парубка, що прийшов сватати дівчину, до матері дівчини:

«Ой здорова будь, матусю,
Я приїхав по Ганнусю,
Хочу бути тобі ріднею,
Ти будь ненькою моєю».

Скільки в цих словах шани й поваги до матері. І це не випадково, бо історично так склалося, що мати на Україні була берегинею домашнього вогнища, вона була господинею і главенствовала у своїх справах, що стосується дому, сім'ї, дітей. Тому часто у піснях звучить звертання до матері, її любовно називають «порадницею в хаті», її воля була законом для дітей, тому при звертанні до матері звучать благальні інтонації, у яких виявляється прагнення нареченої чи нареченого знайти материнську прихильність, схилити її на свій бік. У пісні «Ой приїхав козаченько з поля», один з варіантів якої ми вже згадували в цій групі пісень, у поетичній формі відтворено момент, коли мати проймається співчуттям до дочки і погоджується віддати її за милого серцю козака:

«Не треба, доню, рушнички краяти,
А треба, доню, людей одсилати».
«Як ти хочеш людей одсилати,
То дай мені сорочку вмирати».
«Не дам, доню, сорочку вмирати,
А дам, доню, рушнички краяти».

Ця пісня у різних варіантах співається самодіяльними колективами у Широківському районі на Дніпропетровщині, записана під час Свята народної пісні на Івана Купала.

У пісні «Зійшло, зійшло яснее сонце» нічого не говориться про матір нареченої, можливо, її і немає, тому слова парубка, що прийшов сватати дівчину звернені до її батька, він просить його дати йому «Явдошку хоч на один рік». І ось що батько відповідає йому:

«Ой щоб же ти, мій синочку, того не діждав,
Щоб я тобі доньку Явдошку на один рік дав!
Ох у мене донька Явдошка — як рожевий цвіт,
Кели хочеш моєї Явдошки, бери на весь вік».

В цій пісні, крім сватання, знайшла відображення і народна мораль, народний погляд на одруження: дружина вибиралася не на день і не на рік, а на увесь вік. Так пісенний фольклор сприяв засвоєнню певних сентенцій народної моралі.

Оспівано у народних піснях і гармонійний хід сватання, коли ніщо не стоїть на заваді закоханим, коли наявна повна згода між нареченими і їх батьками. Момент з'єднання двох доль надзвичайно поетично оспівано у пісні «Ой у полі сосна»:

«Гарний цей віночок, що сплели дівчата.
Сьогодні він гарний, а завтра зів'яне.
Молода дівчина на рушничок стане.
На рушничок стала, всю правду казала,
Свому миленькому вірно присягала».

До цієї групи належить чимало пісень гумористичних. Це в основному ті пісні, які відображають соціальне розшарування людей, негативне ставлення до багатців, які йдучи на перекір народній моралі підміняють щирість почуттів у подружньому житті матеріальним розрахунком. Це прекрасно відтворено у надзвичайно популярній і дотепер українській народній пісні «За городом качки пливуть»:

«За городом качки пливуть, каченята крячуть.
Вбогі дівки заміж ідуть, а багаті плачуть.
Вбогі дівки заміж ідуть з чорними бровами,
А багаті дівки сидять з кіньми та волами...
«Нащо мені на подвір'ї воли та корови,
Як не буде в моїй хаті любої розмови!».

За народною мораллю дівчина не повинна нав'язувати себе козакові, тому у гумористичному плані подається розмова дівчини-багачки з козаком у пісні «Ой ти, гарний Семене»:

«Ой ти, гарний Семене, прийди, сядь коло мене,
І корова в мене є, сватай мене, Семене!».

Далі дівка перераховує і інші свої зваби: «і курочка в мене є», «і ягниця в мене є», «сватай мене, Семене!», але парубок їй відповідає: «Нащо мені та корова, що ти сама, як ворона», «Нащо мені та курка, що ти сама, як та дурка», «Нащо мені та ягниця, що ти сама, як мазниця!». Головним аргументом Семена є одруження хоч з бідною, але коханою дівчиною: «А я візьму в одній льолі, аби мені до любові».

В жодній народній пісні цієї групи не говориться просто і прозаїчно «одружитися», а це слово замінене поетичним зворотом «на рушничок стати», бо весільний обряд на Україні передбачав, що вінцем обряду є стояти нареченому й нареченій на весільному рушничку — давній народній святині, що символізує спільну життєву дорогу, а яскраві візерунки на ньому — це як своєрідне заклинання добробуту і щастя у подружньому житті.

Пісні цієї групи надзвичайно насичені пестливими словами, що передають гаму почуттів ліричного персонажу, відіграють важливу функцію поетизації особливо у тих випадках, коли мова йде про милих серцю обранців, от коли в пісні говориться про недлюбів, то використовуються слова з негативно-оціночним значенням. Не залишається поза увагою й те, що народна лірика не шкодує художніх барв в процесі поетизації, чи депоетизації образів, а в оцінці позитивного чи негативного в більшості випадків є безкомпромісною, що обумовлюється перш за все безкомпромісною народної моралі, етики та педагогіки.

ПІСНІ ПРО РОЗГУЛЬНЕ ЖИТТЯ ПАРУБКІВ ЧИ ДІВЧАТ

З давніх давен народна мораль засуджувала розгульне життя молоді, легковажність у коханні, залицання до кількох дівчат, прилюбодійство, відсутність сильних почуттів. І це, звичайно, не могло не знайти яскравого образного втілення у народній ліриці. Народна пісня «Ой сусідко, сусідко», що побутує в усіх кутцях Дніпропетровщини, має рядки, які повчають дівчат остерігатися хлопців-гультьїв:

«Ой дівчино, не вір ми, не вір ми,

Бо я хлопець мандрівний, мандрівний:

Я мандрую тут і там, тут і там,

Подобаюсь дівчатам, дівчатам».

Ця група пісень має в основному веселий, прискорений, емоційний темпоритм, це пояснюється тим, що в цих піснях не просто засуджується, а висміюється розгульність. Як ось у пісні «Ой ходила дівчина бережком»:

«Була в мене дівчина Уляна,

Вона мені ці кучері звивала;

Була в мене дівчина Оріся,
Тоді в мене ці кучері вилися;
Була в мене дівчина Варвара,
Вона ж мені ці кучері порвала...».

Ця пісня передбачає, щоб кожен рядок її повторювався двічі, що має акцентно-виразне значення як для ритмо-мелодики пісенного твору, так і для смислової окресленості кожної поетичної фрази. Слід зазначити, що ця пісня входить до репертуару майже всіх самодіяльних пісенних колективів Дніпропетровської області.

Серед пісень цієї групи є пісні, які містять у собі певні морально-етичні аксіоми, що мають дидактичне призначення. Це явище виразно постає у пісні «А в полі береза», що звернена до юнаків:

«Горе тому парню, хто дівчини не має,
А ще найгірше, хто дві—три кохає».

Ліричним персонажем цих пісень виступає не тільки дівчина, парубок, але й батько, або мати, що повчають своїх дітей вести впорядкований, розумний спосіб життя. Виразною в цьому плані є пісня «Казав мені батько»:

«Казав мені батько, щоб я оженився,
По досвітках не ходив та й не волочився.
А я козак добрий та й не волочуся,
Де дівчину чую, там нічку ночую,
А де молодички, там я і дві нічки».

У пісні ж «Ой хмелю мій, хмелю, хмелю зелененький» на докори матері щодо розгульного життя сина: «Сину, все по ночах ходиш, жалуються молодичі, що ти шкоду робиш», — син відповідає: «Таки буду ходити, таки буду робити, було б тобі, моя мати, було б раніше женити». У цій відповіді з одного боку полягає аргументація розгульної поведінки парубка, а з другого боку до певної міри докір матері, що, очевидно, колись стала на заваді одруження сина з коханою йому жінкою-удовицею, у якій на думку матері «серце, як зимнее сонце; а хоть воно як нагріє, то холодом вітер віє».

У пісні «Ой похилися ти, сухий дубе крайній» мати повчає сина, як йому треба себе поводити, коли він має дівку: «Не ходи, сину, по верчорнищях пізно. Ой ти хочеш ту дівчиноньку взяти, то й збери людей, йди до неї до хати». Матір обурюють слова сина, що він не хоче дівчини, а тільки хоче з неї насміятися, вона застерігає його від важкого гріха:

«Як гріх, синочку, в неділю рано пити,
Та ще й гірший гріх сироту судити».

Бо сиротонька, як в лузі калина,
Бери, синоньку, то й буде господиня.
Бо сиротонька слізоньки проливає, —
Впадуть на камінь, то й камінь розбиває, (2)
Владуть на море, то й море розливає».

А в пісні «Дурна пташечка-жовтобрюшечка» у поетичній формі подаються прокльони дівчини козака-гультя, що був нещирий у коханні:

«За мою просьбу й за мою щирість покарай тебе, боже!
Не карай, боже, не карай, боже, ні вогнем, ні водою,

Покарай, боже, покарай, боже, лихою дружиною...».

За народною мораллю найгіршою карою є лиха дружина, бо з дружиною треба вік вікувати. Цікавою в образно-поетичному плані є пісня «Зелений дубочок», у якій розгульне життя парубка подається через сприйняття його вірного товариша — вороного коня. Кінь докоряє парубку:

«Тяжкі ж мені, важкі твої вечорниці,

Твої вечорниці, ще й полюбовниці.

Як вечір підходить, ти мене сідлаєш,

Ти мене сідлаєш, на всю ніч рушаєш».

Не обійшов народ увагою у цих піснях і розгульних дівчат. Основна увага у цій групі пісень звертається на дівочу легковажність. До таких пісень належить популярна на Дніпропетровщині українська народна пісня «Гриць мене, моя мати»:

«За те мене мати біла, щоб я хлопців не любила.

А я хлопців не любила, тільки Петра та Данила,

Грицька, Федька та Івана, Марка, Стецька та Романа,

Та Ігната, та Уласа, що танцює у три баса,

За Трохима ж під кінець побив мене пан-отець».

У пісні «Ой біла мене мати» дівчина, що любить погуляти, заспокоює свою матір, яка хвилюється за долю своєї доньки, бо всі хлопці баламути. Дівчина важливим аргументом для материнського заспокоєння вважає:

«Не лайтеся, мамо, що в мене їх много,

Я за всіх їх не піду, тільки за одного...».

До цієї групи пісень належать пісні «Ой ходила коло пліту», «Не сідай коло мене», «Ой джигуне, джигуне», «Кину кужіль на полицю», «Нащо мені женитися» та багато інших, що співаються на Дніпропетровщині. Для цих пісень найбільш характерна діалогічна форма, хоча є й пісні-монологи, але які передбачають чийсь присутність, звернені до когось, на що вказують поетичні звертання «дівчино», «сину», «мамо» та ін. Щодо художньої палітри цих пісень, то їм теж властиві пестливі слова, оціночні епитети, порівняння, паралелізми і навіть гіперболи: сльози сироти

«впадуть на камінь, то й камінь розбиває, впадуть на море, то й море розливає» та ін.

Розглянувши тематичне багатство української народної пісенної лірики кохання, що побутує на Дніпропетровщині, і своєрідність художньої палітри кожної з виділених тематичних груп, можемо з певністю зазначити, що пісні про кохання відтворюють широку гаму людських почуттів, переживань, різноманітні перипетії людського існування, людських взаємин, багатогранність людських стосунків у повсякденному житті. Для них характерна різна манера ліричної оповіді: ліричний опис, ліричний монолог, ліричний діалог, ліричний полілог. Слід зазначити, що лірична сповідь дуже часто межує з ліричними діалогами («Ой у полі два дубки», «Несе Галя воду», «Ой у вишневому саду» та ін.), а часом і полілогами («Затопила, закурила сирими дровами», «Ой у лузі та ще й при березі», «Засвіт встали козаченьки», «Іхав козак за Дунай», «Ой пуцу я кониченька в саду» та ін.).

Як показали записані на Дніпропетровщині пісні про кохання, пісенний фольклор українського народу відзначається багатством художніх виражально-зображальних засобів: паралелізми («Ой не шуми, луже, зелений байраче, не плач, не журися, молодий козаче», «На вгороді коло броду верба похилилась, зажурилась чернобрива, тяжко зажурилась»), порівняння («Очі чорні, мов терночок, брови рівні, мов шнурочок»), епітети («У мене чароньки завжди готові — білее личенько і чорні брови», «Тече вода каламутна. Мила моя, чого смутна?»), метафори («Став, ніби чарівний, промінням всипаний, чи загадався чи спить?», «Над річкою стала, заплакала, аж проснулася річка від сну»), протиставлення («За гордом качки пливуть, каченята крячуть, вбогі дівки заміж йдуть, а багаті плачуть»), образи-символи («Ой за горою, за долиною, там сидить голуб з голубкою. Цілувалися, милувалися, сивими крильми обіймалися», «Ой куди ж ти так полинеш, ой ти, сивий орле? А хто ж мене на чужині, сироту пригорне»), повтори («На тарілці два лини... Прийди, серце, прилини! Прийди, серце, прилини, до серденька пригорни»), рефрени («Лучче було б, лучче було б не ходити, лучче було б, лучче було б не любить, а ще краще, а ще краще та й не знати, чим тепер, чим тепер забувають»), поетичні звертання («дівчинонько», «серденько», «козаченько», «барвіночку», «місяченьку», «вишенько-черешенько» та ін.), пестливі слова та багато інших.

У тканину пісенного тексту вводяться образи рослинного світу (дуб, явір, осика, верба, барвінок, тополя, калина, рожа та ін.), тваринного світу (кінь, орел, сокіл, голуб, соловей, зозуля та ін.), космосу (місяць, сонце, зорі), явищ природи (вітер, буря, туман, дощ, річка та ін.), які або замінюють собою людину,

або виступають фоном чи об'єктом, до якого ліричний герой чи героїня звертається. Це пояснюється тим, що людина з давніх давен не вирізняла себе з навколишнього світу, з оточуючої природи. Використання ж цих образів у пісенних творах дає можливість конкретніше, наочніше, більш поетично окреслити образ ліричного персонажа, його настроїв, психологічний стан, ситуацію, що покладена в основу поетичного твору. Кожен з вище названих денотатів включається в різний художній контекст, що сприяє уникнути одноманітності, бо відбувається взаємодія різних асоціативних полів, які і є основною передумовою творення нових образів в українських народних піснях про кохання.

Неабияку роль у пісенному фольклорі українського народу відіграє принцип зіставлення. Так, портретні деталі, характер, психологічний стан людини дуже часто зіставляється з образами рослинного світу: «очі волошкові», «дівоча краса, як на калині роса», «чужа доля, як ягода, як маковий цвіт», «горе, мов терен, всю душу поколе», «ой одна я, як билиночка в полі», «без тебе я, як цвіт без сонця, в'яну», «мое кохання, як той цвіт, що рано процвітає», «чом дуб не зелений, козак не веселий» та ін. Подібно до образів рослинного світу в пісенних творах застосовуються образи пташиного й тваринного світу: «любилися, як голубів пара», «дивилася б, як на сокола», «одна, як та пташка», «дівча біле, як гуся», «бігав за тобою, як рибка за водою», «ридає, як рибонька б'ється», «ходжу я по вулонці, як прибудная вівця», «за мною молодою сім кіп хлопців чередою». «Гандзя мила, як голубка», «хочу я вільно, як пташка прожить» та ін. Ці образи вживаються з метою поетизації чи депоетизації людини, або обставин людського життя. Не поступаються по частоті вживання образам рослинного і тваринного світу, образи, взяті з природи або космосу: «зорі, як очі, дивляться скрізь на нас», «в неї очі — зірниці, що світять вночі», «карії очі, темні, як нічка, ясні, як день», «прийде пора — розійдемося, як чорная хмара», «розійшлися, як туман по лісі», «за ним дівчинонька така гарна, як зіронька» та інші.

Принцип зіставлення значну роль відіграє і у вираженні та образній передачі широкого діапазону людських почуттів та емоцій. Сприяє драматизації розпачливого стану дівчини зіставлення: «Летить галка через балку, літаючи криче, молодая дівчинонька ходить гаєм плаче». Стан найвишого позитивного емоційного піднесення, момент гармонії між почуттями ліричного персонажа і навколишнім середовищем передається зіставленням: «Ой зіронька зійшла, усе поле й освітила, а дівчинонька вийшла, козаченька та й звеселила». Атмосфера смутку і досади передається таким зіставленням: «Та й за тучами громовими сонечко не сходить, за вразими ворогами мій милий не ходить».

Момент марного сплеску емоцій прекрасно передається таким зіставленням: «Дощик, дощик, аж із стріхи капотить, — розсердився мій миленький, аж ногами тупотить».

Всі ці образи, що виникають у результаті зіставлення, значною мірою збагачують мову українських народних ліричних пісень. Завдяки образному багатству народна лірика кохання вражає своєю простотою, неповторністю, майстерністю передачі найменших відтінків людських настроїв, почувань. Саме тому українські народні пісні користуються великою популярністю і високим художнім авторитетом серед пісенного фольклору народів світу. Саме тому протягом віків вони збереглися в людській пам'яті і служать своєрідним засобом спілкування поколінь, передачі прийдешнім поколінням образного бачення навколишнього світу. Образність народних пісень є прекрасним матеріалом для формування і розвитку художньої уяви і фантазії, може служити розширенню асоціативних меж людської свідомості, а також впливати на емоційну рухливість людини. Це лише деякі спостереження над образним і тематичним багатством українських народних пісень про кохання, що були записані на Дніпропетровщині у Криворізькому, Широківському, Верхньодніпровському, Пятихатському, Нікопольському, Софіївському, Криничанському, Царичанському та деяких інших районах. Пісенний фольклор Дніпропетровської області, як показали експедиції, надзвичайно багатий, різноманітний в образному, тематичному та жанровому плані і є невід'ємною частиною загальнонародної фольклорної скарбниці. Він мало вивчений і ще чекає своїх збирачів та дослідників.

Здано до набору 17.08.92. Підписано до друку 28.08.92. Формат 60x84 $\frac{1}{16}$
Папір газетний. Друк високий. Тираж 200. Зам. 2259

317 220, Бобринець, Луначарського, 78
Бобринецька райдрукарня
Кіровоградського управління по пресі